

شناخت گسترده آثار وقفی حاج عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله در دوران قاجار

زهرا پورشعبانیان*

چکیده

تأثیرات ماندگار خاندان‌های سیاسی و رجال سرشناس دوران قاجار در عمران و آبادانی و یا ویرانی شهرهای گوناگون در منابع تاریخی مشهود است. برخی از این خاندان‌ها به دلیل قدرت در یک منطقه خاص تحولاتی را ایجاد نموده‌اند که ثمرات آن تا به دوران امروز ادامه دارد. عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» نمونه بارز شخصیتی سیاسی و حکومتی است که با نگرشی مثبت سعی در ایجاد عمران و آبادانی در مناطق تحت نفوذ خود داشته و توانسته به پیشرفت‌های شایان توجهی دست یابد. بر این مبنا نوشتار حاضر، پژوهشی نظری با رویکردی تاریخی به شیوه توصیفی-تحلیلی و مستند به منابع مکتوب است، که هدف آن بررسی گستره موقوفات حاج عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله در دوران قاجار است، تا از این طریق تأثیرات مثبت عملکرد وی مشخص گردد. در راستای هدف فوق معرفی جامعی از موقوفات تاریخی ایشان در شهرهای مختلف صورت گرفته است تا بتوان به این دید روشن و جامع دست یافت.

واژگان کلیدی: قاجار، عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله، موقوفات، عمران و آبادانی.

* دکتری تخصصی باستان‌شناسی هنر، فرهنگ و معماری اسلامی
Zahra_pourshabnian@yahoo.com

مقدمه

اسلام دینی پویا، زنده و عجین با فعالیت‌های اجتماعی است؛ در تمدن‌های اسلامی خصوصاً تمدن اسلامی- ایرانی، وقف نماد پویایی فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی محسوب شده است. عملکرد همه جانبه وقف در طول تاریخ این امکان را فراهم می‌سازد، تا تأثیرات مثبت و ارزشمند آن متناسب با نیاز روز جامعه تعریف شود. عملکرد مثبت وقف در دوران‌های مختلف اسلامی به کرات مشاهده شده است، و برخی دوران‌ها به جهت تفاوت‌های کیفی در اجتماع به عنوان شاخص معرفی می‌شوند. از دوران قاجار، به عنوان یکی از دوران‌های شاخص در گرایش به وقف‌های اجتماعی صحبت شده است. نهادهای مردمی، رجال و درباریان حکومتی و زنان درباری با مدیریت وقف‌ها و جهت دادن به نیت خود وقف سعی در عمران و آبادانی مناطق مختلفی از ایران داشتند (پورشعبانیان، ۱۳۹۹: ۸۳-۸۴). حاج عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله؛ یکی از رجال شاخص و بزرگ‌زادگان دوران قاجار، از جمله افراد تاثیرگذار در عرصه اجتماعی و اقتصادی وقف هستند، که پس از سال‌ها تلاش در جهت رفاه مردم در تهران، همدان، کرمانشاهان، ملایر موقوفات شاخصی به جای گذارده‌اند. سیف‌الدوله بخش اعظم شهر ملایر را وقف نمود و امروز بیش از ۷۵ درصد ساختار شهر از موقوفات ایشان و درآمدهای حاصل از وقف است (وصیت‌نامه عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله، ۱). معرفی و شناخت گستره آثار وقفی ایشان به عنوان یک شخصیت تاثیرگذار، بازتابی تأثیرات اجتماعی و مذهبی دوران قاجار خواهد بود، و شناخت جامع‌تر از گستره وقف‌های اجتماعی، اقتصادی را امکان‌پذیر می‌سازد.

روش تحقیق

این نوشتار، پژوهشی با رویکرد تاریخی به شیوه توصیفی-تحلیلی و مستند به منابع مکتوب، اسناد تاریخی، منابع محققین معاصر و گستره آثار برجای مانده در ساختار شهری است تا نگرشی جامع از گستره موقوفات این شخصیت در دوران قاجار را فراهم سازد.

پیشینه تحقیق

موضوعی با محوریت شناخت موقوفات رجال و منتفذین دربار در دوران قاجار و گستره تأثیرات این موقوفات در خلال منابع مختلف تاریخ، و آثار برخی از محققین و پژوهشگران این دوران همانند؛ اعتمادالسلطنه (۱۳۴۵)، (۱۳۵۶)، معیرالممالک (۱۳۳۴)، فرید (۱۳۵۴) آمده است. در منابع مذکور عموماً به معرفی رجال پرداخته شده و در خلال معرفی بخشی از موقوفات و تأثیرات وقف اموال آنان در جایگاه اجتماعی و اقتصادی مطرح شده است.

در بخش دیگر؛ منابع دوران معاصر با محوریت معرفی بناها و شرح احوال تاریخی ملایر همانند؛ ملایری (۱۳۸۰)، ساریخانی (۱۳۸۲)، گودرزی (۱۳۸۹)، تقوی راد (۱۳۹۰) وجود دارد. با نگرش به هر دو گروه منابع مطالعاتی می‌توان دریافت عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله؛ از رجال و منتقدین دوران قاجار است که به واسطه زمامداری و مناصب کشوری و تأثیرپذیری از نگرش صوفیانه صفی‌علیشاه از قدرت شایان توجه خود در جهت عمران و آبادانی مناطق تحت حکومت خود استفاده نموده است. تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم وقف اموال این شخصیت تا به امروز در ساختار شهری ملایر مشهود است و همچنان از گستره موقوفات در جهت عمران و آبادانی بهره برده می‌شود. مقاله حاضر سعی دارد با معرفی شخصیت این واقف، گستره موقوفات شاخص وی را نیز معرفی کند تا شناخت نسبتاً کاملی از گستره اجتماعی و اقتصادی آثار وقفی ایشان را امکان‌پذیر سازد.

حاج عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله

سیف‌الدوله «حاج سلطان عبدالمحمد میرزا» یا «سلطان محمد میرزا» معروف به آقای «داماد»، اولین و بزرگترین پسر سلطان احمد میرزا «عضدالدوله» فرزند چهل‌هشتم فتحعلی-شاه قاجار و مادرش گلین خانم خواهر میرزا محمد خان سپهسالار قاجار و برادر مهتر سلطان عبدالمجید میرزا عین‌الدوله صدراعظم مظفرالدین شاه قاجار می‌باشد (تصویر ۱) عبدالمحمد میرزا در سال ۱۲۶۰. ق در تهران دیده به جهان گشود (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۳، ج ۲: ۶۱۰). دوره جوانی را به تحصیل علوم و درک فنون پرداخته و پس از فراغت از تحصیل وارد خدمات دولتی گردید. در سال ۱۲۷۶. ق در زمان حکمرانی عضدالدوله در بروجد به جهت مراقبت در روانه کردن سواره باجلان و بختیاری، عضدالدوله مفتخر به دریافت قبای رزمی نظامی از سوی شاه گردید، و ناصرالدین‌شاه، سلطان محمد میرزا پسر معزی‌الیه را نیز به ریاست و سرپرستی سواره مزبور سرفراز فرموده و خلعت مرحمت کردند(وقایع اتفاقیه، شماره ۴۴۴، ۱۲۷۶. ق: ۳).

در سال ۱۲۸۸. ق حاجی سلطان محمد میرزای سیف‌الدوله به جای میرزا ابوالقاسم معین‌الملک متولی باشی حضرت رضوی علیه السلام که در رمضان این سال مرحوم شد به تولیت آستانه مقدسه حضرت رضوی علیه السلام سرفراز گردید (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۳-۱۳۶۷، ج ۳: ۱۹۲۸). عبدالمحمد میرزا درباره انتصاب خویش به تولیت آستان قدس می‌گوید: «بحسب امر اعلیحضرت شاهنشاهی تولیت و خدمت آستانه مقدسه حضرت رضای علیه السلام به این بی-مقدار مفوض گشت. امروز که روز ۲۴ شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۲۸۸. ق است از دارالخلافه طهران عازم ارض اقدس و مشهد مقدس شدم، مدت دو سال در آستانه مقدسه رضویه

مشغول خدمت جاروب کشی بودم. در این مدت قلیل با اینکه از جهت بلیه خشکسالی و مجاعه همه خراسان خاصه املاک موقوفه آستانه مقدسه خراب بود، گذشته از تنقیه قنوات و تعمیر مزارع، پاره‌ای بناها در آستانه مقدسه از باب خدمتگزاری گذارده شد» (سلطان محمد میرزا قاجار، ۱۳۶۴: ۳۸۶). عبدالمحمد میرزا تا شعبان ۱۲۹۰. ق در سمت مزبور باقی بود لکن در ماه صفر ۱۲۹۱. ق میرزا سعیدخان انصاری مؤتمن‌الملک وزیر امور خارجه از سمت خود معزول و به جای سیف‌الدوله منصوب و به مشهد فرستاده شد (شرف، شماره ۶، ۱۳۰۰. ق: ۴). در سال ۱۲۹۸. ق نواب سیف‌الدوله سلطان محمد میرزا به سمت ژنرال آجودان خاصه حضور ناصرالدین‌شاه و والی ولایات ملایر و تویسرکان و نهاوند انتخاب گردید (اعتماد السلطنه، ۱۳۶۳، ج ۱: ۳۵۰). عبدالمحمد میرزا در روز اول شوال سنه ۱۲۹۹. ق، در سن سی و نه سالگی به لقب سیف‌الدوله ملقب گردیدند. عبدالمحمد میرزا تا اواخر سلطنت ناصرالدین شاه مجرد زندگی می‌نمود، شاه قاجار جوانان ایل را احضار نمود و نواب متعالیه دختر یکی از زنان خود که مورد نظر ناصرالدین شاه بوده است در پس پرده گذاشته و جوانان مجرد قاجار را در پس پرده صف بندی می‌نماید. ناصرالدین شاه خطاب به نواب متعالیه می‌گوید؛ از پس پرده جوانان قاجار را از نظر بگذرانند و نواب متعالیه پس از دیدن و نظاره کردن جوانان قاجار، عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله را انتخاب نمود از این رو عبدالمحمد میرزا به دلیل ازدواج با دختر میرزا محمد خان سپهسالار قاجار به آقای داماد نیز شهرت داشت (اعتمادالسلطنه، ۱۳۴۵: ۲۱۱- تقوی‌راد، ۱۳۹۰: ۸۳). ایشان چند سال بعد با خانم امین دفتر همشیره نصیرالدوله نیز وصلت نمودند (میرزاسالور، ۱۳۷۴، ج ۵: ۴۱۰۴). سیف‌الدوله در سال ۱۳۰۱. ق به سمت بیگلربیگی تبریز منصوب گردید، و در سال ۱۳۰۵. ق به جای میرزا ابوالقاسم‌خان نوری حاکم ولایت ثلاث ملایر و تویسرکان و نهاوند شد و بالنسبه برای آبادی ملایر اقدامات فراوان کرد (اعتمادالسلطنه، ۱۳۴۵: ۷۶۲). از قرار سنه ماضیه نواب والا سیف‌الدوله، والی ولایات ثلاث ملایر و تویسرکان و نهاوند بودند (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۳، ج ۱: ۴۲۸). در ۱۶ شهر جمادی‌الآخری سال ۱۳۰۴. ق بعضی از حکومت‌ها حکومت ملایر و تویسرکان و نهاوند به سیف‌الدوله داده شد، و ایشان اشخاص خلعت حکومت پوشیدند (میرزاسالور، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۵۶). در زمان حکمرانی سیف‌الدوله در ملایر این شهر و فاقد امکانات رفاهی لازم بود، و اغلب خانه‌ها از خشت گلی ساخته شده‌اند، لذا ایشان برای آبادی ملایر اقدامات فراوان کرد. سیف‌الدوله، پنج شش خالصه بسیار خوب جهت خودش برداشته در یکی از خالصه‌های نزدیک شهر باغ و عمارت و قلعه خوبی ساخته است، و مثل طهران «پارک» اسمش را گذاشته است (میرزاسالور، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۵۶). در

شهرستان جدید التأسیس، احداث پارک سیفیه با هدف کاربرد عمومی بوده است. در واقع حاج سیف الدوله با احداث این پارک تفریحگاهی را برای مردم ملایر ایجاد نمود. فرید الملک همدانی، که در ۲۲ محرم ۱۳۱۴. ق از ملایر و پارک سیفیه دیدن نموده در این باره در کتاب خاطرات خود می‌گوید: حضرت والا شاهزاده سیف الدوله در احداث این باغ خیلی زحمت کشیده، سلیقه خوب بکار برده و بناهای خوب احداث نموده است (فرید، ۱۳۵۴: ۱۴۳)، دریاچه خوبی داشت، طبیعی ساخته شده بود و آب زیادی در جوی‌ها روان بود (میرزا سالور، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۵۶). یک سنگ و نیم آب که از تنگه کوه آورده‌اند، در این پارک جاری است. همه قسم اشجار نشانده، خیابان‌ها و اشجار خوبی داشت. دریاچه فواره دار که دو زرع آب جستن می‌کند، ساخته‌اند. این پارک در دامنه کوه واقع شده و از شهر دولت آباد (ملایر) بقدر یک میدان اسب دورتر واقع است (فرید، ۱۳۵۴: ۱۴۳). به دلایل حکومتی سیف الدوله در صفر سال ۱۳۰۷. ق به دربار احضار شد. توجه به مسئله‌ی ارباب و رعیتی و تملکی که سیف الدوله بر بسیاری از زمین‌های ملایر داشت، باعث شد که برخی از مردم ملایر او را مستبد بدانند و علیه او معترض شوند. به این ترتیب جمعی از مردم به حق و جمعی به ناحق به شکایت از او برخاستند، اما وی دوباره به مقرر حکومت خود رفت و تا سال ۱۳۰۸ حاکم ملایر بود (اعتماد السلطنه، ۱۳۴۵: ۸۳۶). حاجی سیف الدوله در سال ۱۳۰۹. ق به جای سلطان احمد میرزا عضدالدوله پدر خویش مجدداً به حکمرانی همدان منصوب گشتند. اما در سال ۱۳۱۰. ق ملا عبدالله مجتهد همدانی مردم را بر ضد دولت تحریک کرد و قراگوزلوها به هم ریختند و سه نفر کشته شدند، تمام دهات یکدیگر را غارت نمودند. از اینرو «آقای داماد» از حکومت همدان عزل شدند (اعتماد السلطنه، ۱۳۴۵: ۹۵۵). اما سیف الدوله که از جانب عضد الدوله حکومت داشت این مدت را تمام ملایر به سر املاک خود بود (میرزا سالور، ۱۳۷۴، ج ۱: ۴۹۲). زیرا حاجی سیف الدوله، برادر عین الدوله، در ملایر املاک خالصه انتقالی دارد (مستوفی، ۱۳۴۳، ج ۲: ۴۴۸). در سال ۱۳۱۳. ق سیف الدوله همچنان حاکم ملایر و توپسرکان بوده است (میرزا سالور، ۱۳۷۴، ج ۱: ۸۵۷). عبدالحسین خان ملک المورخین مورخ دوران مظفرالدین شاه، اشاره می‌کند: در ماه رجب المرجب ۱۳۱۴. ق، مجدداً ولایات ثلاث ملایر و توپسرکان و نهاوند به شاهزاده سلطان محمد میرزا سیف الدوله بن عضدالدوله بن سلطان فتحعلی شاه مرحمت شد (ملک المورخین، ۱۳۸۵، ج ۱: ۶۸). در سال ۱۳۱۴. ق چندی بود که بعضی اشرار ایل دیرکوند از محل خود تجاوز کرده، بنای دزدی و راهزنی را نموده، شاهزاده حاجی سیف الدوله حکمران لرستان و بروجرد آنها را گرفته تنبیه کامل نمود و رؤسای طایفه بیرانوند که در هنگام شهادت شاه شهید

شرارت کرده بودند نیز آنها را سیاست کرد (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۱: ۹۰). در عشر سوم ربیع الاول ۱۳۱۸. ق شاهزاده نصرالله میرزا پسر مرحوم حاجی سیف‌الدوله درگذشت. وی مرد مقدس، و باهنر و در فن طبابت مستحضر بود (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۱: ۵۱۶). در عشر اول ذی‌حجه سال ۱۳۱۹. ق، حکومت قزوین را از شاهزاده حاجی سیف‌الدوله گرفتند و به میرزا صالح‌خان سردار اکرم پسر کلانتر تبریز دادند. در عشر دوم ذی‌حجه همان سال حکومت استرآباد را از محمد صادق‌خان قجر ملقب به امیر توپخانه گرفتند و به حاجی سیف‌الدوله دادند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۱: ۶۰۶). در عشر سوم ذی‌حجه ۱۳۲۳. ق، حاجی سیف‌الدوله به سمت وزارت تجارت منصوب شدند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۹۱۱). در غره جمادی الاولی سال ۱۳۲۴. ق، حاجی سیف‌الدوله واسطه صلح شاه با علما و دولت در رابطه با دائر نمودن مجلس ملی بودند، زیرا دولت می‌خواست علما در آن مجلس نباشند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۹۷۴). در سال ۱۳۲۴. ق، حاج سیف‌الدوله خانه‌ای از خود را برای مدرسه سادات وقف کرده در ۲۹ شعبان در آن خانه جشن گرفتند و شاگردان را امتحان کردند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۱۰۵۶). در همان سال، حاجی سیف‌الدوله را واسطه‌ایاز سوی دولت به جهت امداد به تجار دو مجلس برای رسیدگی به عرض تجار قرار داده‌اند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۱۰۵۹). در عشر اول شوال ۱۳۲۴. ق، وزارت تجارت از حاجی سیف‌الدوله خلع شد و به فخر الملک واگذار گردید. در ابتدا تجار زیر بار انتصاب وی نرفتند. اما بعد از مدتی قبول کردند به این ترتیب که مجلسی که محتوی از چهارده نفر تاجر باشد دائر شود و آنها رسیدگی کرده حکم از مجلس درآید و به امضای فخر الملک برسد (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۱۰۶۵). در بین سال ۱۳۲۲-۱۳۲۳. ق به رسم آیین کهن سلاطین، خاصه شاهان قاجار و همچنین به جهت بسط نفوذ و قدرت رجال سرشناس با دختران رجال و متنفذین ازدواج می‌کردند که از پشتیبانی آنان استفاده کنند و یا حداقل از کید آنان در امان باشند. سالار الدوله هم به پیروی ازین سنت موروثی در ملایر با دختر حاج سیف‌الدوله ازدواج کرد و بساط عروسی را بگسترد (والی‌زاده معجزی، ۱۳۸۰: ۴۹۰). در ۵ صفر سال ۱۳۲۵. ق از طرف وزارت عدلیه بحضرت والا فرمانفرما و وزارت دربار بحضرت اجل وزیر مخصوص مفوض گردید، حکومت کرمانشاه از حضرت امیر افخم منتزع گردد و به شاهزاده حاج سیف‌الدوله مرحمت گردد (فرید، ۱۳۵۴: ۲۵۸). لیکن پس از اندک زمانی از سمت خود برکنار گردید. علت برکناری وی قیام سال ۱۳۲۵. ق سالار الدوله در دوره مشروطه بود. ابو-الفتح میرزا سالارالدوله به تحریک مشاوران بی‌خرد خود و به اتکاء چند هزار نفر که دور او را گرفته بودند، به فکر سلطنت افتاد و به همین منظور قیام کرده، به قصد گرفتن

تهران حرکت کرد و چند شهر را به تصرف درآورد. اموال بسیاری از مردم را سپاهیان غارت کردند و قوای دولتی از تهران برای سرکوبی او اعزام گردید (والیزاده معجزی، ۱۳۸۰: ۳۸۶). اردوی بختیاری از راه ملایر به تعقیب سالارالدوله پرداخت و در این میان پارک سیف الدوله را در ملایر غارت کردند (والیزاده معجزی، ۱۳۸۰: ۴۷۸). در نهاوند جنگ سختی روی داد، شاهزاده سیف الدوله شکست خوردند، اموالشان غارت، املاکشان ضبط دولت می‌شود (میرزاسالور، ۱۳۷۴، ج ۵: ۳۴۹۵). سالارالدوله به کرمانشاه گریخت. در همین ایام فرماندهی قوای دولتی به عهده ظهیر الدوله که لقب وزیر افتخاری (امیر تومانی) نیز داشت، واگذار شد و به او دستور تعقیب و دستگیری سالار الدوله و سیف‌الدوله حاکم کرمانشاه را دادند. ظهیرالدوله به کرمانشاه حرکت کرده و ابتدا سالارالدوله را که به کنسولگری انگلیس رفته بود، وادار به تسلیم نمود. سپس به اتفاق وی نزد حکمران کرمانشاه حاجی سیف الدوله رفته، با نهایت احترام و عذرخواهی فرمان دولت را ابلاغ نمود و آن دو را محترمانه در کالسکه شخصی زیر حمایت ده نفر سرباز مسلح به تهران روانه کرد، از این تاریخ حکومت کرمانشاه هم ضمیمه حکومت همدان گردید و جزو قلمرو فرمانروایی ظهیر الدوله درآمد (والیزاده معجزی، ۱۳۸۰: ۳۸۶). در تاریخ ۱۱ رمضان ۱۳۲۹. ق جنگ مختصری در ملایر بین افراد حاجی سیف‌الدوله و امیر افخم حکمران بروجرد و لرستان رخ می‌دهد، در این بین سوارهای سردار مظفر داودخان کلهر و سردار اکرم نظر علی‌خان و معاون لشگر اکبرخان می‌رسند. آنان سوارهای بختیاری را مغلوب، چند نفر را مقتول و اموالشان را غارت و چند فرسخ تعقیب شان می‌کنند، پسر امیر افخم نیز کشته می‌شود (فرید، ۱۳۵۴: ۳۸۱). در سال ۱۳۳۰. ق مدتی شاهزاده مؤید السلطنه و حاج سیف الدوله در منزل امیر مفخم بختیاری از همان روز که علاء الدوله کشته شد، پناهنده گشتند. حاج سیف‌الدوله که معلوم است اموالش، خانه‌اش همه ضبط است و پارک ملایرش نیز غارت شده است. آقای مؤید السلطنه نیز از ترس آنجا پناهنده شده‌اند (عین‌السلطنه، ۱۳۷۴، ج ۵: ۳۶۴۰). شاهزاده حاجی سیف الدوله در سال ۱۳۲۶. ق به حکمرانی خوزستان منصوب شدند، و در آن جا شیخ خزل که آخرین شیوخ عربستان ایران بشمار می‌آمد، با سیف الدوله نواده فتحعلیشاه، هم وصلت نموده، سیف الدوله جمیل السلطنه دختر خود را به او داد (والیزاده معجزی، ۱۳۸۰: ۳۸۶). شاهزاده حاجی سیف‌الدوله در سال ۱۳۳۶. ق دوباره برای مدتی حاکم ملایر شد.

سیف‌الدوله در سال‌های آخر حیات خویش وصیت نمود؛ چنانچه در تهران فوت نمود، به علت عشق مفرطی که به صفی‌علیشاه داشت، در خانقاه مرحوم صفی‌علیشاه که خود

برای ایشان ساخته بود به خاک سپرده شود و محل دفن خود را نیز در جوار مدفن ایشان در پشت سر و پای جرز آنجا تعیین نموده بود، و اگر در ملایر فوت نمود در بالای تپه مناجات مشرف به باغ بنفشه باید آرامگاه خیلی عالی ساخته شود که محل دفن ایشان باشد، و اکنون سیف الدوله در همین مکان مدفون گردیده است، و اگر به حکم آیه شریفه «ماتدري نفس باى ارض تموت» ندانستم و ندانستند کجا می‌میرم هر کجا که به این دو محل نزدیک است حمل کنند مگر در اماکن مشرفه که حمل از آن جا صحیح نیست.

«روزی رخس نبینم و تسلیم وی کنم ۱۱۰ این جان عاریت که بحافظ سپرده دوست یا علی مدد». عبدالمحمد میرزا سیف الدوله در سال ۱۳۲۹. ق برابر با ۱۲۹۹. ش پس از سال‌ها تلاش در جهت رفاه مردم در ملایر درگذشت و بنا به وصیت خود در همان مکانی که تصمیم به وقف شهر گرفت، یعنی در بالای تپه مناجات که آرامگاه خانوادگی ایشان است مدفون شد. عبدالمحمد میرزا سیف الدوله مانند پدرش سلطان احمد میرزا عضدالدوله خانواده کوچکی داشت و تنها سه فرزند از او باقی مانده است. فرزندان وی دو پسر و یک دختر بودند که به ترتیب امیرخان سردار «سیف الدوله دوم»، رضاخان ملقب به «اعتضادالملک» و «ناهید اشرف» نام داشتند (تقوی-راد، ۱۳۹۰: ۸۳).

شرح موقوفات عبدالمحمدمیرزا «سیف‌الدوله»

خراسان

آستان قدس رضوی

عبدالمحمدمیرزا درباره انتصاب خویش به تولیت آستان قدس می‌گوید: برحسب امر اعلیحضرت شاهنشاهی تولیت و خدمت آستانه مقدّسه حضرت رضای علیه السلام به این بی‌مقدار مفاوض گشت. امروز که روز ۲۴ شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۲۸۸. ق است از دارالخلافه طهران عازم ارض اقدس و مشهد مقدّس شدم. مدت دو سال در آستانه مقدّسه رضویه مشغول خدمت جاروب‌کشی بودم. در این مدت قلیل با اینکه از جهت بلیه خشکسالی و مجاعه همه خراسان خاصه املاک موقوفه آستانه مقدّسه خراب بود، گذشته از تنقیه قنوات و تعمیر مزارع، پاره‌ای بناها در آستانه مقدّسه از باب خدمتگزاری گذارده شد (سیف الدوله، ۱۳۶۴: ۳۸۶). از جمله کشیک خانه خدام که جایی بسیار تنگ و بدوضع بود و راه عبور آن بسیار تنگ و تاریک بود، همه را برچیده، از نو بنای عالی خوبی نهاده شد. کتابخانه مبارکه هم بسیار کوچک و محقر بود. بر روی همین کشیک‌خانه، کتابخانه عالی خوبی بنا شد. در باغ وقفی مرحوم آصف‌الدوله عمارت بسیار خوبی به جهت منزل هرکه متولی باشد بنا

کردم، ناتمام ماند. سمت پایین پای مبارکه، بیرون حرم مطهر را از سنگ مرمر فرش کردم، مسجد بالای سر مبارکه را از مرمر معدن شاندیز فرش نموده، یک قندیل طلا و ده قندیل نقره بر معلقات حرم مطهر افزوده شد. بقدر هزار تومان به حسب قیمت ملک خریده به موقوفات افزود (سیف‌الدوله، ۱۳۶۴: ۳۸۷). همچنین برهم زدن حوض حوضخانه و پر نمودن آن به منظور ساختن مقبره برای خود که بدین کار موفق شد، و آوردن چوب‌های کاج از باغ‌های قدمگاه و درست نمودن جای‌هایی برای نگهداری کتاب از کارهای وی است (پایگاه اطلاع رسانی آستان قدس رضوی).

تهران

مدرسه سادات و قاجاریه

در عشر سوم ذی الحجه ۱۳۲۳. ق، حاجی سیف‌الدوله به سمت وزارت تجارت منصوب شدند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۹۱۱). در سال ۱۳۲۴. ق، حاج سیف‌الدوله که شخصیتی روشنفکر نسبت به زمان خویش بود، خانه‌ای از اموال خویش را برای مدرسه «سادات» وقف نمود و در ۲۹ شعبان همان سال در آن خانه جشن گرفتند و شاگردان را امتحان کردند (ملک‌المورخین، ۱۳۸۵، ج ۲: ۱۰۵۶). مدارسی که عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله در راه اعتلای علم و دانش در دوران قاجار تاسیس نمود، اکنون به عنوان مدرسه ابتدایی و دبیرستان مخصوص نابینایان خزانلی در خیابان ظهیرالاسلام در حال فعالیت است. این دو مدرسه ابتدا به ریاست مرحوم شیخ سیف‌الدین و بعداً تحت ریاست و نظر حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی اداره شده است و پس از اصلاحات ارضی و واگذاری املاک، اداره مدرسه‌های مذکور به آموزش و پرورش واگذار گردید (ملایری، ۱۳۸۰: ۲۲۷-۲۲۸).

مسجد

یک باب مسجد توسط عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله در خیابان ظهیرالاسلام ساخته شده است، و کارکرد مذهبی مسجد مذکور تا به امروز حفظ شده است.

ملایر

شهر ملایر در قدیم «دولت‌آباد» نام داشت، بانی آن دولت میرزا حاکم کرمانشاه و از فرزندان فتحعلی شاه قاجار بوده است. پس از بنیان‌گذاری دولت شاه از سوی شاهزاده قاجار، سلطان محمد میرزا «سیف‌الدوله» که همواره از بی‌عدالتی دولت قاجار شکایت داشت، به سبب آگاه شدن از فقر مردم ملایر بخش عمده‌ای از اموال خود را جهت رفاه حال مردم این شهرستان وقف کرد. محمد میرزا سیف‌الدوله به هنگام سفر از کرمانشاه

به تهران برای استراحت یک روزه در ملایر اقامت نمود، در همان مدت کوتاه فقر فرهنگی، آموزشی، درمانی و رفاهی مردم ملایر را حس نمود. ایشان دید، که مردم شهر به بیماری حاد مبتلا و با فقر شدید مواجه بوده و املاک ملایر به طور خالص متعلق به دولت بوده است. محمد میرزا سیف‌الدوله که پرورش یافته مکتب صفی‌علیشاه بود و درک بالایی از شرایط موجود داشت، تصمیم گرفت تمام اموال دولت را بخرد با فعالیت‌های عمرانی خود در توسعه و گسترش شهر به سهم خویش تلاش کند. به محض بازگشت به تهران اقدام به پیشنهاد خرید املاک می‌کند، که خوشبختانه مورد موافقت دولت وقت قرار می‌گیرد. وجود بناهای متعددی تحت عنوان؛ یک باب مدرسه ایتام (سیفیه)، بیمارستان سیفیه، مسجد و غسل‌خانه در پارک سیفیه، یک باب مسجد در خیابان ظهیر الاسلام در تهران، دو باب عمارت مدرسه سادات و قاجاریه در خیابان ظهیر الاسلام در تهران، قریه شریف آباد و کهریزک و صادق آباد در تهران، واگذاری ساختمان در زمین بقعه و خانقاه صفی‌علیشاه در تهران، شش دانگ پارک سیفیه ملایر، ساعات آب پارک جهت آبیاری شهر در روز جمعه، عرصه و اعیان مدرسه سیف الدوله در شهرک ولی عصر ملایر، ۹۵۰۰ رقبه مسکونی در زمین‌های پارک و کلیه مدارس و ادارات در محدوده موقوفه، تنها بخشی از موقوفات این شخصیت بزرگ است، که پس از شکل‌گیری ساختار شهر ملایر به تدریج به بافت شهر افزوده شده است. موقوفات عبدالمحمد میرزا «سیف الدوله» بخش اعظم بافت شهری بیش از پنجاه درصد را شکل داده است، و حدود ۹۵ درصد از اماکن آموزشی ملایر نیز در اراضی موقوفه ساخته شده است. حجم انبوه موقوفات شهرستان ملایر، آن را به عنوان نخستین شهر از نظر موقوفات در استان و از شهرستان‌های برتر در زمینه وقف در کشور مطرح ساخته است.

پارک سیفیه

عبدالمحمد میرزا «سیف الدوله» در سال ۱۳۰۴ ق در زمان سلطنت ناصرالدین‌شاه به حکمرانی ملایر منصوب شد، در زمان حکمرانی سیف الدوله ملایر شهرستان جدید التاسیس و فاقد امکانات رفاهی لازم بود. منطقه قبل از احداث باغ لم‌یزرع و دارای هوای گرم و سوزان در تابستان بوده است و از طراوت و سرسبزی بهره‌مند نبوده است، لذا حاج سیف الدوله تصمیم به ایجاد پارک و تفریحگاهی برای مردم ملایر گرفت. در شمال شرقی ملایر و در دامنه کوه گرمه، محل کنونی آرامگاه باغ سیفیه، سیف‌الدوله مشغول برپایی نماز بود و بعد از خاتمه نماز احساس کرد منطقه دارای گرمای زیاد و هوای بدی است و با حالت تأسف رو به اطرافیان خود نمود و گفت در نماز با خدای خود عهد نمودم چنانچه

املاک خالصه از طرف دولت وقت فروخته شود در این محل پارکی احداث نمایم مفرح که تفریحگاه مردم گردد و اهالی ملایر از این به بعد از بدی آب و هوا نجات یابند؛ به این نیت ملایر را به قصد تهران ترک نمود؛ اتفاقاً بعد از چندی از طرف دولت وقت اجازه فروش املاک خالصه انتقالی داده شد و اولین قطعه زمین که خریداری شد دهکده ازناو بود که در حال حاضر محل کنونی باغ-پارک است؛ بعد از زدن کلنگ احداث، شرح حالش را برای ناصرالدین شاه ارسال و تقاضا کرد که قصد ایجاد پارکی در شهر ملایر دارد و نام آن پارک «ناصری» می‌باشد لذا استدعا دارم که از مهندسین ایتالیایی که برای احداث پارک‌ها و تفریحگاه‌ها به تهران آمده‌اند، یک نفر را به عنوان طراح پارک به ملایر اعزام دارند؛ ناصرالدین شاه ضمن اعلام موافقت در نامه، پارک ملایر را به نام پارک «سیفیه» خواند؛ بعد از چندی مهندس مذکور به ملایر اعزام و طرح پارک ملایر بوسیله وی تهیه و اجرا شد؛ بعد از احداث پارک، طبیعت نیز با نیات آن مرحوم مساعدت کرده و یکی از پارک‌های طبیعی ایران شد و در وصیت نامه آن مرحوم آن را به عموم اختصاص داده است و هرگونه تملک شخصی در آن غیرقانونی می‌باشد. سیف الدوله در پارک قلعه رعیتی ایجاد کرد، مسجد و حمام در آن بنا نمود و عمارت‌های قشنگ در آن بوجود آورد که این بناها با زیبایی خاصی که داشتند از بناهای قدیمی محسوب می‌گردیدند. مساحت باغ سیفیه در حال حاضر در حدود ۱۰ هکتار می‌باشد، در این باغ هدف از وجود درختان کهنسال چنار که کاشته شده ایجاد سایه بوده است؛ که این درختان را اصطلاحاً «پده» یا «بیاخ» می‌گفتند؛ حوضچه‌ها و استخرهای سنگی موجود در این باغ، از آن جایی که طراح آن مهندس ایتالیایی بوده است، تحت تأثیر طرح‌های بیگانه واقع شده و از شکل‌های صلیبی و بیضی در حوض‌ها استفاده شده است. حال آنکه طرح حوض‌ها در باغ‌های دوره‌های قبل از قاجار چند ضلعی بوده است. بوستان سیفیه دارای دو استخر، یک مسجد و یک ساختمان که محل سکونت سیف‌الدوله بانی آن بوده است، می‌باشد. باتوجه به آن که مهمترین مسأله برای حیات بخشیدن به باغ دسترسی به منبع دائمی آب برای سرسبزی آن و همچنین چگونگی رساندن آب به کل باغ می‌باشد. آب مورد نیاز باغ را، حاج سیف‌الدوله با احداث قناتی در ۸ کیلومتری پارک توسط مقنیان یزدی از دامنه کوه‌های اطراف به محوطه پارک توسط کانال‌هایی منتقل نمود و آب حاصل شده را توسط جوی-ها و کانال‌هایی که در محوطه پارک به طرز زیبایی احداث شده منتقل نمود و درختان و چمن‌های موجود در باغ را بدین وسیله آبیاری می‌کردند؛ در درون باغ یک کوشک در محور اصلی آن ساخته شده که در جلوی آن حوض آبی واقع شده است. در حال حاضر

تغییر و تحولاتی در بنای کوشک مورد نظر انجام داده‌اند. مجموعه باغ سیف‌الدوله به علت حملات اشراَر دارای حصار و چهار برج در چهار گوشه آن بوده است که هم اکنون بقایایی از دیوارهای حصار باغ که با خشت و گل ساخته شده، دیده می‌شود؛ از چهار برج آن، یک برج قلعه‌گونه‌ای باقیمانده است که با خشت و آجر و با پوششی از گاه‌گل ساخته شده است و پوشش سقف آن چوبی است و در بدنه برج سوراخ‌هایی برای دیده‌بانی و محل تیراندازی به سوی اشراَر دیده می‌شود. این برج متصل به خانه‌ای است که در حال حاضر مسکونی می‌باشد (ساریخانی، ۱۳۸۲: ۱۱۷-۱۲۰). مساحت بوستان در زمان احداث ۳۸۵ هکتار بوده که با خرید اراضی اطراف آن در حال حاضر حدود ۱۴۳ هزار مترمربع می‌باشد. مجموعه پارک و مقبره سیف‌الدوله تحت عنوان باغ ایرانی در تاریخ ۸۴/۵/۲۲ به شماره ۱۳۳۵۸ در فهرست آثار تاریخی و ملی ایران به ثبت رسیده است.

مسجد پارک «سیفیه»

مسجد پارک معروف به «سیفیه» سومین مسجد دارای قدمت تاریخی در شهرستان ملایر است، این مسجد از جمله بناهایی است که توسط شادروان عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» واقف خیراندیش و بزرگ ملایر در محدوده پارک سیفیه بنا شده است، و تا به امروز توانسته بافت سنتی و قدیمی خود را حفظ نماید. مدخل ورودی مسجد دارای نمای زیبای آجری شامل؛ یک دالان مسقف با طاق ضربی آجری می‌باشد، است. صحن حیاط مسجد به مساحت تقریبی ۱۶۸ متر مربع می‌باشد که در قسمت جنوبی آن یک اتاق کوچک به عنوان انباری وجود دارد که در آن راه پله ای ست که برای دستیابی به پشت بام از آن استفاده می‌شود. روبه‌روی مدخل ورودی مسجد، در دالان با سر در زیبا، دالان ارتباطی به شبستان قرار گرفته که سقف دالان دارای طاق ضربی است که در قسمت‌هایی از سقف آثاری از شکستگی در آن به وضوح دیده می‌شود. پس از عبور از هشت پله دالان در ارتفاع ۱/۵ از سطح حیاط به شبستان زیبای مسجد قرار گرفته است. شبستان ستون‌دار مسجد از سطح حیاط ۵ متر ارتفاع دارد، این شبستان دارای ۱۲ طاق ضربی زنجیره‌ای است که روی شش ستون آجری به ابعاد یک در یک متر پا بر جا قرار گرفته است. چهار ستون مسجد دارای ارتفاعی به طول ۲/۵ متر و دو ستون دیگر به ارتفاع ۱/۵ متر است. مسجد دارای محرابی آجری بسیار زیبا به اندازه ۳/۵ متر طول و ۳ متر ارتفاع می‌باشد. در دو طرف محراب دو در چوبی مشبک با پنجره‌های کوچک به طول ۳ متر قرار گرفته است. در جلوی درهای مشبک، ایوانی به مساحت تقریبی ۳۶ متر مربع واقع شده که به وسیله سه در آهنی بزرگ قسمت صحن حیاط مجزا شده است، پنجره‌های دو طرف

محراب زیبایی خاصی به این مکان بخشیده اند. مسجد پارک در سال ۱۳۷۷ به شماره ۲۲۵۸ در فهرست آثار ملی ثبت شده است (ساریخانی، ۱۳۸۲: ۱۳۹-۱۴۰).

مدرسه و حمام پارک

باغ سیف‌الدوله یک مجموعه شامل: مسجد، مقبره، مدرسه، حمام، قلعه و حصار محاط بر باغ بوده است که امروزه با تغییراتی که صورت گرفته، مسجد، مقبره و قسمتی از حصار و برج قلعه باقی مانده است. مدرسه در شمال شرقی مقبره «خانقاه سابق» و حمام در شرق استخر بزرگ در مسیر قنات قرار داشته، که امروزه اثری از آن‌ها باقی نیست (گودرزی، ۱۳۸۹: ۴۲۹).

مدرسه سیفیه

عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله»، شخصیتی روشنفکر، انسانی فرهیخته، متجدد و هوادار علم و دانش بود، سیف‌الدوله از لحاظ فکری تحت تأثیر اندیشه‌های مکتب صفی‌علیشاه به چنین شخصیت والایی دست یافته بود. موقوفات عبدالمحمد میرزا که بخش اعظم ثروت ایشان را تشکیل می‌داد موجب عمران و آبادانی در تمام بخش‌های بافت شهر ملایر گردیده بود. ایشان با وقف اموال خویش در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی ساختمان مدرسه سیفیه را احداث نمودند، تا راه را بر پویندگان علم و دانش هموار نمایند. تفکر والای عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» در نشر دانش، فرهنگ و تربیت کودکان و نوجوانان انگیزه اصلی ایشان در احداث مدرسه سیفیه در ملایر بوده است. جایگاه والای علم و دانش در دیدگاه ایشان به حدی بوده، که اوایل دوره مشروطیت این مدرسه را با امکانات رفاهی کامل در پارک سیفیه احداث می‌کند و کلیه معلمان و کارکنان مدرسه را از تهران استخدام نموده و برای تدریس زبان فرانسه منحصراً معلمی را از تهران استخدام می‌کند. لباس فرم مدرسه و لوازم التحریر کلیه دانش‌آموزان توسط شخص عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» تامین می‌شده و تحصیل در این مدرسه از هر لحاظ کاملاً رایگان بوده است. اداره مدرسه سیفیه از درآمد املاک که برای اداره آن اختصاص داده شده بود تامین می‌شده است، که پس از اصلاحات ارضی و واگذاری املاک به زارعین، اداره مدرسه سیفیه به آموزش و پرورش واگذار گردید، بنای اولیه این دبیرستان شبانه‌روزی مربوط به ۹۰ سال پیش بوده و در سال ۱۳۶۴ بازسازی شده است. از سال ۱۳۶۷ این دبیرستان با نام دبیرستان و پیش دانشگاهی نمونه دولتی سیفیه با هدف جذب دانش‌آموزان مستعد مناطق محروم استان همدان به صورت شبانه‌روزی و نمونه دولتی اداره می‌شود، و آینده‌سازان ایرانی آباد و پر

افتخار با قدرشناسی از واقف آن در مدرسه سیفیه به تحصیل می‌پردازند و مراتب علم و دانش را تا اوج طی کنند.

قنات

از لحاظ اقلیمی شهرستان ملایر در محدوده شهرستان‌های کم آب در ایران قرار می‌گیرد. کمبود آب موجب شده، مردمان این منطقه برای آب احترام زیادی قائل باشند. مسئله آب به عنوان رکن اصلی شهرنشینی در منطقه موجب گردیده؛ در زمان حکمرانی عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» مقنی‌هایی برای حفر قنات توسط ایشان از یزد آورده شوند، تا قنات‌هایی را در مکان‌های مختلف شهر ملایر و آبادی‌های مختلف آن حفر کنند. مهمترین قنات که آب مورد نیاز باغ سیفیه را تامین می‌کرد، در هشت کیلومتری پارک سیفیه توسط مقنیان یزدی از دامنه کوه‌های اطراف به محوطه پارک توسط کانال‌هایی منتقل می‌شد، این قنات باعث سیراب شدن درختان پارک و پیدایش استخر و حوضچه‌های پرآب و فواره‌های به ارتفاع ۱۵ یا ۲۰ متر می‌شده است (گودرزی، ۱۳۸۹: ۴۲۱). یکی دیگر از قنات‌های احداث شده توسط عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله»، قنات آب مروار نام داشته که در حاشیه شهر و در زیرکوه سرده واقع شده بوده است. قنات موده، دیگر قنات احداث شده توسط ایشان می‌باشد که در قسمت شرقی شهر وجود داشته است و بر روی آن یک آسیاب سنگی نیز قرار داشته، متأسفانه پس از حفر چاه‌های عمیق در روستای ازناو خشکید. قنات کاظم‌آباد، سومین قنات احداث شده، دارای آب فراوان بوده است و مظهر آن در باغ حکیم در خیابان زرینی قرار داشته است، قنات مذکور باغ سرتیپ و یخچال را مشروب می‌کرده است. قنات دیگر جعفرآباد نام دارد که سرمنشاء آن در زیر کوه سرده بوده و در راه خود سرای لطفعلیان، محله جعفرآباد و زورآباد را آبیاری می‌کرده است. قنات دیگری در محله زور آباد وجود داشته است که باغ میرفتاح را آبرسانی می‌کرده است. قنات‌های مذکور در زمان حکمرانی سیف‌الدوله شخصاً توسط ایشان ایجاد شده و یا در زمان حکمرانی ایشان به واسطه افراد خیر در جهت عمران و آبادانی شهر حفر گردیده‌اند.

یخچال

یخچال ایمانی در باغ گلستان واقع بوده است، و ایمانی احتمالاً کدخدا یا کاردار عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» بوده است که این یخچال را اداره می‌کرده است (گودرزی، ۱۳۸۹: ۴۲۳).

آسیاب آبی

فعالیت‌های عمرانی عبدالمحمد میرزا «سیف الدوله» در ملایر به گونه‌ای بوده که جنبه‌های گوناگون رفاهی را برای عموم مردم شهرستان ملایر به ارمغان داشته است. از جمله این فعالیت‌ها احداث آسیاب آبی توسط ایشان است که متأسفانه در حال حاضر کارآمدی گذشته خویش را ندارد (گودرزی، ۱۳۸۹: ۴۲۵).

باغ‌های موقوفه سیف الدوله

باغ سیف الدوله

یک نمونه کامل باغ اشرافی در شهرستان ملایر و محل احداث «پارک سیفیه» بوده است. باغ بنفشه؛ به نقل از بزرگان شهر ملایر «امیر موید در روزهای ۱۷، ۱۸، ۱۹ اردیبهشت جشن گل یاس را در این باغ برگزار می‌کرد. این جشن سه روز ادامه داشت، روز اول مخصوص بزرگان شهر و دیوان سالاران بود، روز دوم مخصوص مردم بی‌بضاعت بود، و روز سوم مخصوص ملازمان و رعایای خود باغ سیفیه بوده است». (گودرزی، ۱۳۸۹: ۴۲۸).

زورخانه پارک

در سال ۱۲۹۸. ق برابر با ۱۲۵۹. شمسی یک باب زورخانه توسط عبدالمحمد میرزا سیف‌الدوله در پارک سیفیه احداث گردیده است، همچنین زورخانه شازده نیز منصوب به امیر-موید بوده است (گودرزی، ۱۳۸۹: ۴۳۰-۴۳۱).

ساعت آب

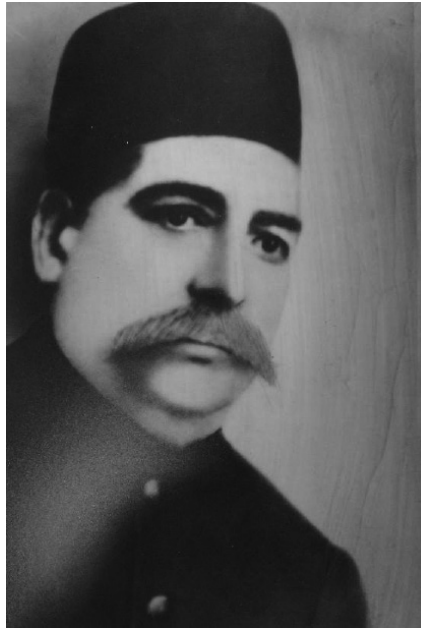
اختصاص ۱۲ ساعت از آب پارک در روزهای جمعه جهت مشروب ساختن شهرستان ملایر در هر هفته است (ملایری، ۱۳۸۰: ۲۲۹).

درمانگاه و بیمارستان موقوفه سیف الدوله

عبدالمحمد میرزا «سیف‌الدوله» در سال ۱۳۰۵. ق برابر با ۱۲۶۶. شمسی اقدام به احداث نخستین بیمارستان شهرستان ملایر نمود. این ریاضخانه در پارک برای قبول مریض‌ها و معالجه مجانی فقرا با ۱۲ دست تختخواب ساخته شد، و محل مخارج اساسی آن از املاک ثلث وقف شده ایشان بود، پس از قانون اصلاحات ارضی که املاک به زارعین واگذار گردید، بیمارستان را به هلال احمر «شیر و خورشید» واگذار نمودند (ملایری، ۱۳۸۰: ۲۲۸).

روستاهای موقوفه سیف الدوله

۱. قریه‌های موقوفه در تهران؛ قریه شریف‌آباد؛ این روستا در حال حاضر یکی از شهرهای استان تهران است، قریه کهریزک؛ این روستا یکی از بخش‌های شهرستان ری در استان تهران و قریه صادق آباد است.
۲. قریه‌های موقوفه در شهرستان تویسرکان؛ قریه پیلان گرگ (نجفیه فعلی) نیز در تویسرکان از مناطق آباد شده توسط ایشان است.
۳. قریه‌های موقوفه در شهرستان ملایر؛ روستاهای مذکور در حال حاضر از مهمترین روستاهای ملایر بحساب می‌آیند در حالی که در گذشته اکثر آن‌ها زمین‌های بایر بوده است که عبدالمحمد میرزا «سیف الدوله» با هدف خدمت‌رسانی و رفاه حال مردم قریه بابا رئیس؛ قریه قشلاق تیمور؛ قریه ازناو؛ قریه محمودآباد؛ قریه حرم آباد را آباد نموده است.

تصویر ۱: چهره عبدالمحمد میرزا سیف الدوله

کتاب‌نامه

- آزمایش، سید مصطفی، (بی تا)، *تاریخچه سلسله صوفیه نعمت الهی و فرق منشعب*، بی جا.
- اعتماد السلطنه، محمدحسن خان، (۱۳۵۶)، *روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه*، به کوشش ایرج افشار، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- اعتماد السلطنه، محمدحسن خان، (۱۳۴۵)، *روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان، (۱۳۶۳)، *چهل سال تاریخ ایران در دوره پادشاهی ناصرالدین شاه «المآثر و الآثار»*، ج ۱ و ۲، به کوشش ایرج افشار، تهران: انتشارات اساطیر.
- اصفهانیان، کریم و محمد غفاری با همکاری علی عمران، (۱۳۸۵)، *اسناد تاریخی خاندان غفاری «سال‌های ۱۲۴۳ تا ۱۳۲۷ قمری»*، ج ۲، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- تقوی راد، محمود رضا، (۱۳۹۰)، *کارنامه ملایر*، تهران: انتشارات بوستان قرآن.
- حبیب‌آبادی، میرزا محمدعلی «معلم حبیب‌آبادی»، (۱۳۵۱)، *مکارم الآثار* «در احوال رجال دو قرن ۱۳ و ۱۴ هجری»، ج ۳، تهران: انتشارات کمال.
- ساریخانی، مجید، (۱۳۸۲)، «بررسی باستانشناسی معماری مساجد شهرستان ملایر (نمونه مورد مطالعه مساجد قاجاری شهرستان ملایر»، *فصلنامه وقف میراث‌های تاریخی*، شماره ۴۳ و ۴۴، از صص ۱۳۴-۱۴۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۲
- سیف-الدوله، سلطان محمد، (۱۳۶۴)، *سفرنامه سیف‌الدوله «معروف به سفرنامه مکه»*، به تصحیح علی اکبر خدایرست، تهران: انتشارات نی.
- سیف-الدوله، سلطان محمد، (بی‌تا)، *وصیت‌نامه عبدالمحمد میرزاسیف‌الدوله*، همدان: اداره کل اوقاف و امور خیریه استان همدان.
- علوی رضوی، ابوالحسن، (۱۳۶۳)، *رجال عصر مشروطیت*، به کوشش حبیب یغمایی، بازخوانی و تجدید ایرج افشار، تهران: انتشارات اساطیر.
- فرید الملک همدانی، میرزا محمد علیخان، (۱۳۵۴)، *خاطرات فرید* «از ۱۲۹۱ تا ۱۳۳۴ هجری قمری»، گردآورنده مسعود فرید «فراگوزلو»، تهران: انتشارات زوار.
- *فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی*، (۱۳۴۴)، ج ۶، خراسان: آستان قدس رضوی.
- گودرزی، علیرضا، (۱۳۸۹)، *دانشنامه ی ملایر* «پژوهشی گسترده در نام جاهای شهرستان ملایر»، ملایر: نشر کبریا.
- مستوفی، عبدالله، (۱۳۴۳)، *شرح زندگانی من، یا تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجاریه*، ج ۲، تهران: انتشارات زوار.
- معیرالممالک، دوستعلی خان، (۱۳۳۴)، *رجال عصر ناصری*، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۳۴.
- معیرالممالک، دوستعلی خان، (۱۳۶۱)، *یادداشت‌هایی از زندگی خصوصی ناصرالدین‌شاه*، تهران: نشر تاریخ ایران.
- میرزا سالور، قهرمان میرزا، (۱۳۷۴)، *روزنامه خاطرات عین‌السلطنه*، ج ۱ و ج ۵، به کوشش مسعود سالور و ایرج افشار، تهران: انتشارات اساطیر.
- ملک-المورخین، عبدالحسین خان، (۱۳۸۵)، *مرآت الوقایع مظفری*، ج ۱، تصحیح عبدالحسین نوایی، تهران: انتشارات مرکز پژوهشی میراث مکتوب.
- ملایری، حاج محمد، (۱۳۸۰)، *ملایر شناسی*، تهران: انتشارات فردوس.
- میرزا محمدحسن، اصفهانی، (۱۳۰۷)، *تفسیر صفی*، به کوشش میرزا تراب خان سرتیپ اول، چاپ سنگی.
- صفی‌علیشاه، میرزا حسن، (بی تا)، *زبده الاسرار*، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، چاپ سنگی.
- صفی‌علیشاه، میرزا حسن، (۱۳۴۷)، *دیوان صفی‌علیشاه*، به کوشش مرتضی حسینی بزغانی «میرخانگی»، تهران: چاپ سنگی.

- نشریه شرف، شماره ۶، ذیقعدہ ۱۳۰۰. ق.
- نشریه شرف، شماره ۲۲، ذیقعدہ ۱۰۳۱. ق.
- نشریه شرف، شماره ۳۴، ذیقعدہ ۱۳۰۴. ق.
- نشریه وقایع اتفاقیه «اردوی همایون»، شماره ۴۴۱، ۱۲۷۵. ق.
- نشریه وقایع اتفاقیه «اردوی همایون»، شماره ۴۵۸، ۱۲۷۶. ق.
- نشریه وقایع اتفاقیه «اردوی همایون»، شماره ۴۶۴، ۱۲۷۶. ق.
- نشریه وقایع اتفاقیه «اردوی همایون»، شماره ۴۶۷، ۱۲۷۶. ق.
- نشریه وقایع اتفاقیه «اردوی همایون»، شماره ۴۶۸، ۱۲۷۶. ق.
- نشریه وقایع اتفاقیه «اردوی همایون»، شماره ۴۷۱، ۱۲۷۷. ق.
- والیزاده معجزی، محمدرضا، (۱۳۸۰)، *تاریخ لرستان روزگار قاجار «از تاسیس تا کودتای ۱۲۹۹ ش»*، به کوشش حسین و محمد والیزاده معجزی، تهران: انتشارات حرفیه.